

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

HISTORY OF RECURRENCE CRIME

Лугіна Н.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університет державної фіскальної служби України

Кравченко А.О., студентка VI курсу
юридичного факультету
Університет державної фіскальної служби України

Кубишина А.С., студентка VI курсу
юридичного факультету
Університет державної фіскальної служби України

Статтю присвячено висвітленню одного з актуальних питань кримінології щодо питання класифікації історії виникнення рецидивної злочинності як загалом, так і в Україні. Кримінологічне поняття «рецидивна злочинність» пов'язано з кримінально-правовим поняттям «рецидив злочину». Термін «рецидив» походить від латинського слова «*recidivus*» і визначає те, що повертається, повторюється, тобто повторний прояв чогось. Так, закордонні науковці досліджували тюрми, після чого надали змогу внести корективи до законодавства. У статті розглянуто деякі наукові праці зі спостереження виникнення рецидивної злочинності, а також проблеми і умови виникнення жіночої рецидивності. Проаналізовано виникнення рецидивної злочинності за часів Російської Імперії; виявлений факт, що неоднаковий рівень первинної та рецидивної злочинності пов'язаний з економічними факторами. Розглянуто історію рецидивної злочинності після набуття Україною незалежності, досліджено наукові розробки В.І. Шакуна, який протягом 1990–1996 рр. здійснив тридцять дев'ять фундаментальних досліджень, присвячених проблемам рецидивної злочинності. Серед багатьох корисних результатів і висновків учених навів дані, які ми розглянули в статті. Протягом 2001–2018 рр. систематично аналізувалися дані щодо регіональної структури рецидивної злочинності в Україні, згідно з якими кожний десятий злочин у країні стабільно вчиняється в Причорноморському регіоні. На основі узагальнення результатів досліджень учених минулих століть зроблено висновок, що вже за тих часів науковці звертали увагу й намагалися пояснити наявність суттєвих регіональних, а також статевих відмінностей у кількісних та якісних показниках рецидивної злочинності. Ці відмінності пов'язані з відмінностями в умовах життя населення, специфікою психофізіологічних якостей певних категорій людей, особливостями соціально-демографічних та економічних параметрів країн, а також її території, особливості клімату та географічного розташування тощо.

Ключові слова: виникнення рецидивної злочинності, термін «рецидив», жіноча рецидивна злочинність, регіональна рецидивність.

The article is devoted to the consideration of one of the current issues of criminology on the classification of the history of recidivism both in general and in Ukraine. The criminological concept of “recidivism” is related to the criminal law concept of “recidivism”. The term “relapse” comes from the Latin word “*recidivus*” and determines what is returned, repeated, that is, a repeated manifestation of something. So foreign scientists studied prisons, after which they provided the opportunity to make adjustments to the legislation. The article considers some scientific works on observing the occurrence of relapse crime. Also, the problem of female recurrence, under what conditions it arises. Recurrence of crime during the Russian province, identification of the fact that the uneven level of primary and recurrence of crime is associated with economic factors. The history of recidivism during the acquisition of independence was considered, then they drew attention to the scientific developments of V.I. Shakun, during 1990–1996 years. carried out a number of basic thirty-nine studies on the problems of recidivism. Among many useful findings and conclusions, the scientist cited the data we reviewed in the paper. During 2001–2018 years. Systematically analysed data on the regional structure of recidivism in Ukraine, according to which every tenth crime in the country is steadily committed in the Black Sea region. Based on the synthesis of the research results of scientists of past centuries, it was concluded that already in those days scientists paid attention and tried to explain the presence of significant regional, as well as sexual differences in the quantitative and qualitative indicators of relapse crime. These differences are related to differences in the living conditions of the population, the specificity of the psychophysiological qualities of certain categories of people, the peculiarities of the socio-demographic and economic parameters of countries, as well as its territory, features of climate and geographical location, and the like.

Key words: recurrence of crime, term “relapse”, Female recidivism, regional recurrence.

Серед усіх видів множинності злочинів велике і важливе місце займає рецидив. Суспільна небезпечність рецидиву полягає в тому, що повторними злочинами рецидивісти примножують заподіяну шкоду, а також запроваджують звичаї та традиції, які набувають під час відбування покарання. Тому держава завжди розглядає боротьбу з рецидивною злочинністю як один з важливих аспектів діяльності правоохоронних органів.

Ю.І. Битко стверджує, що рецидив розглядається як пробний камінь від кримінальних законів та пенітенціарних систем [1, ст. 7].

Одним із перших наших вітчизняних науковців, хто займався питанням дослідження історії рецидивних злочинів та відповідальності за неї, був Н.С. Таганцев. Якщо розглядати розвиток рецидивної злочинності за кордоном, то це питання досліджував британський кримінолог Дж. Говард, який дослідив умови утримання засуджених у понад 300 європейських тюрмах, за результатами чого

видав ґрунтовну працю під назвою «Стан тюрем в Англії та Уельсі». На основі цієї інформації вчений запропонував внести зміни до законів «Про виконання 32-х покарань», що були прийняті урядом його країни в період з 1778 по 1782 роки [2, с. 68].

Кримінологічне поняття «рецидивна злочинність» пов'язано з кримінально-правовим поняттям «рецидив злочину». Термін «рецидив» походить від латинського слова «*recidivus*» і визначає те, що повертається, повторюється, тобто повторний прояв чогось. Поняття «рецидив злочинів» використовується як у кримінально-правовій теорії, так і в кримінології. Чинне кримінальне законодавство України не містить поняття рецидиву злочинів, але стаття 26 Кримінального кодексу України регулює підстави і порядок визнання злочинця лише особливо небезпечним рецидивістом.

Розгляд рецидивної злочинності як одного цілого передбачає необхідність виявлення загальних її кількісно-

якісних тенденцій, криміногенних детермінант, заходів попередження.

За статистичними даними, кількість злочинів, учинених особами, які раніше вже вчинили злочини, збільшилася за останні 25 років (1973–1998) більше як у 2,8 разів. Стрімке зростання рецидивної злочинності було відмічене у 1974, 1978–1983, 1987, 1989 роках, значно зменшився її рівень у 1977 і 1988 роках. У 1989–1993 роках кількість рецидивних злочинів зростала не так стрімко, як загальний рівень зареєстрованої злочинності. У зв'язку з цим їх частка в зареєстрованих злочинах у 1988–1993 роках коливалась у межах 18–21%. У 1995–1998 роках питома вага рецидиву до числа розслідуваних кримінальних справ становила у середньому близько 19%. Щодо абсолютних показників рівня рецидивної злочинності, то вони такі: 1995 рік – 60 406; 1996 рік – 72 140; 1997 рік – 74 406 і 1998 рік – 81 410. Тому можна дійти висновку, що зі зниженням рівня зареєстрованої злочинності за ці роки різко зростає рівень рецидивної злочинності. З урахуванням латентної злочинності видно, що рівень рецидивної злочинності в Україні набагато вищий, ніж у наведених даних кримінально-правової статистики [3].

Підвищена небезпека рецидивних злочинів визначається і характером злочинів, і ступенем їх суспільної небезпеки, а також стійкими антисуспільними установками злочинців. Як вважає І.М. Даньшин, ця форма є своєрідним «ядром» всієї злочинності, тому що її суб'єкти становлять контингент тих осіб, які найбільш наполегливо протиставляють себе ustalеним моральним цінностям та правопорядку, завдаючи тим самим суттєву шкоду суспільству [4, с. 76].

В історії права існували різні підходи щодо визначення напрямків та цілей дослідження у сфері взаємовідносин між статями їх відмінностей та значенням для правового регулювання. У суспільстві роль жінки визначається як домінуюча, а нормальне існування родини, психічний та фізичний розвиток дітей відноситься до ролі жінки-матері. Разом із цим у політиці та правових концепціях чоловіки розглядаються як основна діюча особа в державному та суспільному житті. Цілком доцільно вказує В.О. Меркулова, що драма жінки полягає в тому, щоб довести свою самодостатність, тому що жінка має власні самостійні функції, самостійний сенс існування, однакові з чоловіком права на відмінність [5, с. 1].

Жіночу рецидивну злочинність одним із перших досліджував А. Кетле. Він дійшов висновку, що намір здійснити злочин зумовлюється такими особливостями, як вік, стать, професія особи, пора року тощо. Він вказує, що порівняно невелика кількість злочинів, учинених жінками, пояснюється відстороненістю їх від вирішення соціальних справ у державі, спілкуванням у власній родині, тягарем сімейних обов'язків, який у свою чергу знижує ступінь реалізації жінками всього комплексу прав та обов'язків, які у повній мірі можуть використати чоловіки. А. Кетле вважає, що така низька соціальна активність жінок має наслідком їхню невисоку кримінальну активність [6, с. 126].

Тому рецидивність здійснення злочинів розглядалась ще з минулих часів. Наприклад, протягом XIX – на початку XX ст. набула поширення теорія моральності, яка базувалась на тому, що жінка є глибоко моральною істотою. Тому, на думку Н. Зеланда, який вивчав дані щодо рецидивної злочинності жінок та чоловіків, жіноча злочинність є меншою в порівнянні з чоловічою. За даними вченого, частка жінок-рецидивісток за одноразового рецидиву становить близько 2,7 відсотки, за триразового – 2 відсотки, за чотириразового – 0,9 відсотків. Враховуючи ці дані, Н. Зеланд дійшов висновку, що між рецидивістами відсоток жінок менший порівняно з особами, які вчинили злочин вперше, а відсоток жінок зменшується по мірі повторення злочинів [7, с. 34].

Кримінологічні дослідження вказують на те, що серед рецидивістів також зросла частка осіб, які переорієнтовують свою кримінальну активність відповідно до змін, що відбуваються в соціальних, економічних і політичних відносинах у країні. Спостерігається інтенсивна інтеграція деякої частини рецидивістів з лідерами економічної злочинності, їх активна участь у сфері приватизації, контрабанди, контролю над торговельними об'єктами, шахрайстві у підприємницькій і банківській діяльності, підробці грошей та ін. За цих обставин, як зазначається в публікаціях і досить драматично зображується в літературі й кінофільмах, рецидивісти вносять у цю діяльність злочинські норми поведінки і традиції, використовують найбільш витончені й жорстокі методи залякування, погроз і розправи [3].

Також під час досліджень Є.М. Тарновським були помічені суттєві відмінності в стані злочинності та її відновлення за рахунок рецидивних злочинів на різних територіях губерній Російської Імперії в XIX ст. [8, с. 102]. Вивчивши динаміку повторних майнових і насильницьких злочинів, науковець довів їх залежність від коливань урожаїв та цін на хліб у тих чи інших губерніях. Це дало підстави помітити, що неоднаковий рівень первинної та рецидивної злочинності пов'язаний з економічними факторами: «Де вище коливаються ціни на пшеницю, там більше коливається злочинність», – вважав учений [9, с. 26; 8, с. 102].

У 1970 році у м. Києві було видано ґрунтовну монографію П.П. Михайленка та Й.А. Гельфанда «Рецидивна злочинність і її запобігання органами внутрішніх справ». У даній роботі розглянуті питання поняття та ознак рецидиву злочинів, його різновидів [10, с. 32–48]; надано характеристику особи злочинця-рецидивіста [10, с. 68–88]; представлено кількісно-якісні характеристики рецидивної злочинності [10, с. 122–140]; охарактеризовано особливості рецидиву в місцях позбавлення волі [10, с. 174–178]; запропоновано шляхи запобігання рецидивній злочинності різними суб'єктами правоохоронної діяльності: оперативно-розшуковими міліцейськими підрозділами, установами з виконання кримінальних покарань, трудовими колективами та громадськістю [10, с. 188–374]. Особливістю цього дослідження виявилось те, що в той час монографія мала обмежений доступ до використання, була видана невеликим тиражем і надійшла у вільний обіг лише після набуття Україною незалежності. Разом із цим проведено регіональне дослідження щодо прояву рецидивної злочинності [10, с. 143–240].

Якщо розглядати історію рецидивної злочинності після набуття незалежності, то варто звернути увагу на наукові розробки В.І. Шакуна, який протягом 1990–1996 рр. здійснив тридцять дев'ять фундаментальних досліджень, присвячених проблемам рецидивної злочинності. Серед багатьох корисних результатів і висновків учений наводить дані про те, що: а) велика кількість виправних закладів у регіонах зумовлює більш високу кримінальну активність осіб, які відбули покарання за попередні злочини [11, с. 90]; б) у містах у 3–4 рази більше, ніж у сільських районах, перебуває осіб, які відбули покарання; в) відсоток осіб, які знову стають на злочинний шлях, у міських поселеннях є набагато більшим, ніж у сільській місцевості; г) у містах майже кожен третій звільнений із місць позбавлення волі знов учиняє злочин у період активної адаптації – протягом першого року після звільнення з місць позбавлення волі [11, с. 102].

Протягом 2001–2018 рр. ми систематично аналізували дані щодо регіональної структури рецидивної злочинності в Україні, згідно з якими кожний десятий злочин у країні стабільно вчиняється в Причорноморському регіоні: в Одеській області – 4,67%, у Миколаївській – 3,06%, у Херсонській – 2,19% рецидивних злочинів від усіх зафіксованих у країні злочинів [9, с. 190].

Узагальнюючи результати досліджень учених минулих століть, можна дійти висновку, що вже за тих часів науковці звертали увагу й намагалися пояснити наявність суттєвих регіональних, а також статевих відмінностей у кількісних та якісних показниках рецидивної злочинності. Ці від-

мінності пов'язані з відмінностями в умовах життя населення, зі специфікою психофізіологічних якостей певних категорій людей, особливостями соціально-демографічних та економічних параметрів країн, а також її території, особливостями клімату та географічного розташування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Битков Ю.И. Учение о рецидивной преступности в российском уголовном праве : дисс. ... доктора юр. наук : 12.00.08. Саратов, 1998. 303 с.
2. Шнайдер Г. Й. Криминология ; под общ. ред. и с предлож. Л.О. Иванова. Москва : Изд. группа «Прогресс-Универс», 1994. 504 с.
3. Даньшин І.М., Голіна В.В., Кальман О.Г. Криминологія. Особлива частина. Харків : «Право», 1999. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/410/1/084.html#> (дата звернення: 19.11.2020).
4. Даньшин І.М. Усталені форми злочинності : криминологічний нарис. Харків : Акта, 2002. 109 с.
5. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2003. 33 с.
6. Кетле А. Социальная система и законы ею управляющие. 2-е изд. Москва : Книжный дом «Либроком», 2012. 311 с.
7. Зеланд Н.Л. Женская преступность. Санкт-Петербург : Типография А.А. Пороховщикова, 1899. 389 с.
8. Тарновский Е.Н. Движение преступности в Европейской части России за 1874–1894 гг. *Журнал Министерства юстиции*. 1899. № 3. С. 123–124.
9. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. ... д-ра юрид наук : 12.00.08 ; Харк. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 515 с.
10. Михайленко П.П., Гельфанд І.А. Рецидивная преступность и ее предупреждение органами внутренних дел. Киев : МВД УССР, 1970. 444 с.
11. Шакун В.І. Урбанізація і злочинність : монографія. Київ : Вид. Укр. акад. внутр. справ, 1996. 256 с.